

*Кужелєв М.О., д.е.н., проф., професор кафедри фінансів
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
м. Київ, Україна*

Особливості розвитку тіньового сектору у підакцизних товарах в Україні

У грудні 2023 року уряд України опублікував один із фундаментальних документів, що визначає напрями розвитку та перспективи існування приватного та публічного секторів економіки – Національну стратегію доходів України, розробником якої стало Міністерство фінансів України. До формування стратегії не було залучено ані представників бізнесу, ані профільних науковців та експертів. Як наслідок – вкрай негативна реакція як бізнес-середовища, так і фахівців, а зазначений документ через його вміст одразу отримав скорочення «НацСдох».

За оцінками українських та іноземних експертів (Української ради бізнесу, CASE Україна, ISET та ін.) зазначена стратегія не тільки не зможе «утримати» фінансову систему держави в умовах війни та не забезпечить відбудову національної економіки після перемоги, а й відкине економіку на декілька десятків років назад і просто знищить конкурентне середовище на внутрішніх ринках України.

Серед новацій документу – обов'язкове для всіх ФОП ведення товарного обліку та запровадження РРО (ПРРО), що призведе до остаточного знищення малого бізнесу та збільшення тіньового ринку в країні.

Для підтвердження цієї тези достатньо проаналізувати існуючі ринки підакцизних товарів, які за останні десять років стали вкрай зарегламентованими та контрольованими Мінфіном.

Згідно статистичних даних та досліджень незалежних аналітичних центрів тенденції негативні. Так, у тютюновій галузі тіньовий ринок у 2018 році складав лише 4% і до 2022 року не перевищував показник 6%. Ситуація різко змінилася після початку активної фази війни в Україні – на кінець 2022 року

рівень тіньових операцій вже досяг 19,9%, а на кінець 2023 року сягнув позначки 23,5%. За найбільш оптимістичними оцінками лише у 2023 році втрати держави склали 18-20 млрд. грн. [1; 2].

Крім того, у виробництві тютюнових виробів можна побачити суттєві розбіжності у податковому навантаженні на одну тону придбаної сировини. Так, ТОВ «Marshall Finest Tobacco Ukraine» у 2023 році з однієї тони сировини сплатило податків лише 67 тис грн, ТОВ «Українське тютюнове виробництво» 57 тис грн, а соціально відповідальні виробники в середньому до 5 млн грн [1].

Аналіз ще одного класичного підакцизного ринку – ринку алкоголю показує наступні результати: стабільна частка, що знаходиться у тіні за період 2018-2023 рр. – це 34-47%. Якщо взяти підсумок 2023 року, то за оцінками експертів у тіні перебувало 38% ринку, а загальні втрати державного бюджету склали від 7 до 8 млрд. грн. [1; 2].

Дещо цікавіша ситуація склалася на ринку пального. Якщо у 2020 році тіньова частка за оцінками експертів складала 30%, то на кінець 2023 року вона була лише 14%, а загальні збитки держави 9-10 млрд. грн. [1; 2]. Але є один нюанс – після знищення у 2022 році українських НПЗ та нафтових баз паливо спочатку завозилося з Європи операторами самостійно залізницею та автотранспортом і по цим операціям є можливість оцінити розміри тіньової складової. Але в зв'язку з критичною ситуацією на паливному ринку державні контролюючі органи почали більш лояльно відноситися до роботи мінізаводів з виробництва бензинів та ДП всередині країни. Масштаби діяльності десятків (а можливо сотень) мінівиробництв оцінити нереально ані контролюючим органам, ані експертам ринку [2; 3].

Згідно досліджень незалежних аналітичних компаній, сплата не тільки акцизів, а й інших податків на 1 літр реалізованого пального демонструє великі розбіжності у різних системних мереж АЗС. Так, якщо добросовісні оператори сплачують від 2 до 3 грн роздрібних податків на один літр, то інші лише 0,5 – 1,0 грн. Аналогічна ситуація й з офіційними заробітними платами працівників АЗС (а відповідно і сплатою ПДФО): відповідальні декларують середню

зарплату працівників на рівні 20 тис. грн на місяць, а інші мінімальні 6-8 тис. грн на місяць. Загалом експертні оцінки втрат державного бюджету від «оптимізації» податків на ринку пального складає від 11 до 12 млрд грн щорічно.

Тобто, наявність ліцензійних процедур, системи товарного обліку, РРО (ПРРО), жорсткого адміністрування акцизного податку з боку Мінфіну не змогло зупинити зростання тіньових ринків підакцизних товарів. Реформувати потрібно в першу чергу самі контролюючі державні інституції та взяти за основу принципи та найкращі практики країн ЄС, де держава допомагає та сприяє розвитку малого та середнього бізнесу, а, натомість, отримує додаткові робочі місця, податкові надходження та соціальну стабільність у суспільстві [4; 5]. А затягування пасків на горлі кількох мільйонів підприємців призведе виключно до «податкових майданів», знищення фундаментальної ланки ринкової економіки та переходу у тінь великої кількості бізнесів.

Література:

1. Оцінка рівня тіні по галузях. URL: <https://economics.org.ua/index.php/nasha-robota/dashboard>
2. Черкашин В., Дубровський В., Саварець А., Гетман О. Визначення тіньової частки у підакцизних товарах та її динаміки. URL: <https://iset-ua.org/images/Ocinka-tini-pidakcizka-2023-final3.pdf>
3. Nechyporenko A. Financial resources of public sector of economy in ensuring realization of financial policy of the country. Association agreement: driving integrational changes: collective monograph. Accent Graphics Communications Chicago, Illinois, USA, 2019. P. 374–385.
4. Rekunen I., Kuzheliev M., Nechyporenko A., Nemsadze G. Discretionary budget expenditure in the system of state regulation of the country's socioeconomic development. *Public and Municipal Finance*. 2018. № 7. P. 8–18.
5. Кужелєв М. О. Формування парадигми корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Економічний часопис-XXI*. 2015. № 3-4(1). С.60–63.